

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

Философия

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**Чуждоезиково
обучение**

Научно-методическо списание
• Година XXIX, 2012 • Класик 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

www.azbuki.bg

28

13 – 19 ЮЛИ 2017 Г.

Поглед към първата година от управлението на нацистите

*Откъс от „Операция „Надолни“
и съветско-германските отношения
(януари 1933 – юни 1934)“*

Самуил Шивачев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Външнополитическият курс на една държава е набор от фактори, които оказват влияние върху територията ѝ. Външната политика изразява общия курс на държавата в международните ѝ отношения. Тридесетте години на ХХ в. за дипломацията на Германия са именно такъв период, който оказва влияние на територията ѝ и в световен мащаб. Тя използва различен набор от инструменти за постигане на собствените си цели и интереси. Затова спомага и специфичната международна обстановка.

Засилването на националсоциалистите и тяхното идване на власт водят до съществени размествания на политическата сцена. Дълбоката политическа криза от лятото на 1932 г. не е преодоляна с формираното правителство на Франц фон Папен. Германският канцлер става олицетворение за политическа немощ и неспособност, които са плод на ненавист към комунизма и Съветския съюз и заплашват добрите съветско-германски отношения от Рапалското десетилетие. Опитите му за френско-германско „примирие“ и англо-германска „хармония“ се оказват неуспешни, но поставят на изпитание отношенията със СССР. В края на 1932 г. Фон Папен пада от власт.

През януари 1933 г. е формирано ново правителство, начело с Адолф Хитлер. След идването си

Заглавието е на редакцията

www.history.azbuki.bg

Главен редактор
Проф. д-р Пламен Митев
E-mail: plamdmd@abv.bg

Редактор
Д-р Албена Симова
0889 88 21 83
Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71
E-mail: history@azbuki.bg

Съдържание на сп. „История“, кн. 3/2016:

ПОГЛЕД НАД БАЛКАНИТЕ

Към историята на Българското тайно революционно братство в Турция (1897 – 1899)
/ Тодор Радев

Защитник на българите ли е Достоевски? / Славей Котова

ЦИВИЛИЗАЦИОННИ ГРАНИЦИ

„Арабски“ ранносредновековни мечове в днешните български земи / Самуил Камбуров

Княз Леополд Сакс-Кобургски (1790 – 1865) – родословие и начална дейност / *Светла Глушкова*

Операция „Надолни“ и съветско-германските отношения (януари 1933 – юни 1934) / *Самуил Шивачев*

ЮБИЛЕЙ

Ad multos annos, учителю! Георги Н. Николов на 60 години / *Силвия Аризанова*

РЕЦЕНЗИИ

И АНОТАЦИИ

София и балканската модерност / *Мира Маркова*

ХРОНИКА

За историята – с любов... X юбилейна олимпиада по история и цивилизация / *Красимира Табакова*

Карлово в годината на Васил Левски / *Дора Чаушева*

на власт националсоциалистите назначават Фон Папен в новото правителство, което засява опасенията на съветските дипломати от рязък завои в двустранните отношения. Още по-зловещо за Кремъл е включването на Алфред Хугенберг като министър на икономиката и селското стопанство, както и на члена на ръководството на DNVP Франц Золте като министър на труда. Тези претеснения на властите в Москва не са неоснователни, понеже Хугенберг не прикрива своите крайно отрицателни възгледи към комунизма и в частност – към СССР. Той е инициатор на формирания Харцбургски фронт и е напълно способен да нанесе удар по съветско-германските връзки, особено в икономическите отношения, явяващи се опора на Рапалската политика. Все пак съветските поръчки за машини и оборудване в периода на първата петилетка (1928 – 1932) спасяват от кошмара на безработицата хиляди германски работници в условията на световна икономическа криза. Густав Хилер, работещ в германското посолство в Москва (1922 – 1941), заявява, че „ако много германски предприятия, особено в областта на строенето на танкове, благосклонно преживели икономическата криза, то те дължат това на съветските поръчки“ (Leonhard, 1992: 61).

Първите действия на новото правителство в сферата на съветско-германските отношения съответстват на изразената позиция на Адолф Хитлер в „Моята борба“: „пробен камък, чрез който преди всичко проверяваме политическите способности... доколкото в действителност сме способни да мислим и правилно да действваме“ (Hitler, 2001: 617).

С оглед на тревогите на СССР на 25 февруари 1933 г. е подписано споразумение по финансовите и икономическите въпроси, което изцяло е в отговор на съветските желания. Германските официални представители заявяват на съветските дипломати, че смяната на правителството няма да има пагубни последици за отношенията между двете страни. На 9 март 1933 г. печатният орган на германските делови кръгове „Berliner Börsen-Zeitung“ пише: „Германо-съветските външнополитически отношения стоят на здрави основи. От една страна, в условията на Версайската система и при съществуващия характер на германо-полските отношения СССР се явява естествен партньор на Германия. От друга страна, добрите отношения с Германия дават на СССР много големи гаранции срещу антисъветски фронт. Със сключването на ново споразумение за кредит със Съветския съюз германското правителство показва, че то не се съсредоточава във вътрешна борба против комунизма, а иска непременно да съхрани предишните германо-съветски отношения“.

На 13 март 1933 г. гържавният секретар във външното министерство на Германия Бернхард фон

Бюлов изпраща на външния министър Константин фон Нојрат записка със заглавие: „Външнополитическото положение на Германия: балансът и новите перспективи“. В нея той прави подробен анализ на моментната ситуация за страната и възможността за ревизия на Версайския договор, отношенията с Франция, Англия и засилването на икономическите връзки с Югославия и Румъния след „катастрофалното им икономическо положение днес, по този път, в посоката за тяхната външна политика за преобладаващо влияние“. В част 3 „За други външнополитически цели“ Бюлов пише: „За Русия е най-важно да се каже, че ние нямаме друга възможност, без да си стиснем ръцете срещу Полша. От специално значение за нас са добрите връзки с руската армия, която е една възможност за гарантиране на техните оръжия...“. От документа става ясно, че в началото правителството на Хитлер иска да запази добрите отношения със Съветския съюз, особено в икономическата и военната сфера. В подкрепа на това на 21 март 1933 г. във вестник „Berliner Börsen-Zeitung“ е публикувано интервю с Херман Гьоринг, в което райхсминистърът изразява „увереност, че съветско-германските отношения ще бъдат стълб за приятелство, както са били в миналото“.

Тези изказвания са показателни за необходимостта на нацистите външнополитическо спокойствие, за да могат да укрепят властта си в страната. Първите вътрешни стъпки са насочени към справяне с опозицията. На 23 март 1933 г. е приет „Закон за отстраняване на бегствията на народа и Райха“, с който правителството получава правото да променя конституцията, с което законодателно се отменя Ваймарската конституция. На фона на това развитие през април 1933 г. правителството приема решение за ратификация на протокола за удължаване на Берлинския договор от 1926 г., а на 5 май между Берлин и Москва са обменени телеграми за ратификацията на договора, в които отново е заявено желанието за продължаване и разширяване на добрите двустранни отношения. В унисон с тези стъпки на 7 май вестник „Völkischer Beobachter“ излиза със статия в подкрепа „на съхраняването на приятелските отношения със СССР в интерес на взаимната полза“.

През май 1933 г. Хитлер изпраща в Лондон своя емисар Алфред Розенберг, за да проучи почвата за евентуалната отмяна на военните клаузи във Версайския договор (1919), налагащи ограничения във въоръжаването на Германия. Аналогичен сондаж се прави и в Париж. Съветското разузнаване в тези страни докладва на центъра, че реакцията на Англия и Франция на немския демарш е отрицателна. Разузнаването в Берлин, което се оглавява от Мойсей Борисович Гордон, предава в Москва, че Хитлер има намерение да излезе от ОН и да започне едностранно въоръжаване на Германия, след което да си върне контрола над Рейнската област.

Наред с тези стъпки националсоциалистическият режим все повече се окопва във властта. На 26 май Германската комунистическа партия е забранена, което скоро става и с Германската социалдемократическа партия, а на 14 юли 1933 г. е публикуван „Закон за реконструкция на партиите“. Следва ударът по независимите профсъюзи и тяхното поглъщане от националсоциалистическия Трудов фронт. Всичко това сериозно притеснява политическите кръгове в Москва. По данни на разузнаването на ОГПУ в Берлин съветското влияние в Германия е в опасност, а се очаква през есента нацистите да направят външнополитически размествания. В Москва са притеснени и от подписания на 7 юни 1933 г. Римски договор между Германия, Великобритания, Франция и Италия „за съгласие и сътрудничество по всички международни проблеми: европейски, световни и колониални“ (Mircheva & Vaeva, 1988: 64). Съветският съюз разглежда тези договорености като заплаха и опит за изграждане на антисъветски блок. С идеята за по-добри връзки със Съветския съюз през август 1933 г. Хитлер взема решението да назначи дипломата от старата школа Рудолф Нагolni за пълномощен министър на Германия в Москва.

През август 1933 г. външният министър на Германия Константин фон Нојрат поставя в ОН ново искане за равноправие във въоръжението. Западът е притеснен от бързото възстановяване на страната (макар че в първите месеци на

управление на нацистите безработицата не пада под 3,5 млн. души), а разрешаването на ремилитаризация на Германия означава злепоставяне и изменяне на собствените принципи. Липсата на диалог по въпроса води до гръзкия начин, по който Германия напуска Обществото на народите на 19 октомври 1933 г., след което Хитлер издига лозунга „Пушки вместо масло“. Тази стъпка води до нератифициране на Римския договор.

В доклад на председателя на Сованаркома Вячеслав Молотов от 28 октомври 1933 г., изнесен пред сесия на ЦИК на СССР, се подчертава: *„В последно време приятелските отношения между Германия и Съветския съюз са спокойни на базата на техния стремеж за мир и развитие на икономическите отношения. На тези принципи ние напълно оставаме верни и сега. Ние видяхме силата на политическото и икономическото сътрудничество на СССР и Германия, сътрудничество в интерес на двете страни и целия свят. Политиката на идеологически войнствания Розенберг и други е противоположна. Доколкото тази политика е пропита от революционни виждания и завоевателни империалистически планове, те не напълно укрепват приятелските отношения със СССР“*. Споменатите в речта на Молотов икономически връзки между СССР и Германия са единственият елемент в отношенията им от Рапалския период, който се съхранява след 30 януари 1933 г. Както и в първите месеци, така и сега, съветското правителство взема под внимание възможността от преустановяване на съветско-германските отношения и при тази ситуация разглеждат въпроса за открит военен конфликт.

На фона на тази сложна международна обстановка, дейността на германския пълномощен министър в Москва изглежда тежка и на моменти невъзможна. Рудолф Наголни сериозно приема задачата си в Москва, запознавайки се с нравите на новата власт в Берлин, и внимателно изготвя директиви за своята работа в Съветския съюз, които са в духа за постигането на истински добри отношения с великия съсед на Изток. Фактът, че директивите са одобрили по официалния ред от Хитлер и Фон Нойрат, свидетелства за намеренията и целта на тактиката в операция „Наголни“.

В началото на януари 1934 г. Полша предлага на СССР съвместно да дадат гаранции на Прибалтика. Това предложение става обществено достояние. В своя записка от 9 януари 1934 г. Наголни формулира ред принципи на германската политика по отношение на СССР, които влизат в разрез с линията на поведението на Хитлер и Фон Нойрат: *„Ние продължаваме да бъдем заинтересовани от съхраняването на целостта на Съветска Русия и като опора за нас по въпросите на световната политика, и като поле на икономическа дейност“*. На 15 януари 1934 г. германският пълномощен министър разговаря с наркома по външните въпроси на СССР Максим М. Литвинов и му дава съвети по отношение на съветското недоверие към германската политика. Той заявява: *„Аз смятам за повече от коректно, ако съветското правителство встъпи в контакт с Берлин или с мен в случая, ако то чувства опасност за своите интереси в Прибалтика от страна на нашата политика, Берлинският договор предвижда такива контакти“*. След разговора е отправено предложение до Фон Нойрат за съветско-германски разговори по общите теми, касаещи двете страни. Но на 17 януари Наголни получава указанието: *„Не предприемайте инициатива за разговори с ръководни лица за германско-руските отношения, нека спокойно да се изчака по-далечното развитие на положението с уверена сдържаност“*. Наголни възразява на тези инструкции. В отговор на 12 февруари гържавният секретар на МВНР на Германия Фон Бюлов с философски разсъждения по темата заявява, че *„определени подеми и спадове в германско-руските отношения са неизбежни и трябва да ги разглеждаме като част от общото. Съхраняването им на едно ниво би струвало много жертви, които не могат да бъдат оправдани. От тази гледна точка, нашата политика, която трябва във всеки момент да е активна по отношение на Русия, не е готова нито във вътрешнополитическата, нито във външнополитическата област“*.

При положение че между Берлин и Варшава се готви споразумение и има потенциална опасност за прибалтийските държави, в НКВД (Народния комисариат

по външните работи) се появява идеята за нова политика на договорености с Германия. За нея е използвано обръщението на Наголни от 15 януари, за да се осигури независимостта на Прибалтика: 1) засилване на връзките с определяния за главен източник на заплахата за региона – Германия, и 2) разбиране на истинските намерения на нацисткото правителство. На 28 март 1934 г. Наголни се среща с наркома Литвинов и прави предложение, целящо постигането на по-добри съветско-германски отношения. Той заявява, че *„желанието за декларация не е достатъчно, за да потвърди добрите отношения. Нужни са повече сериозни действия“*.

Реакцията в Берлин е отрицателна, но Наголни настоява пред Фон Нойрат и Фон Бюлов, че съветската инициатива не трябва да се отклонява. Той смята за целесъобразно тя да се използва за разработване на съветско-германски документ, който може да създаде нова основа за развитие на двустранните отношения. С тези свои стъпки Наголни възнамерява да придобие на документа по-широк характер, за да може всяка от страните да определи успешна политика към своя съсед, стремяща се да избягва конфликт с интересите на партньора. Такъв документ би бил допълнение към Берлинския договор. От своя страна, Литвинов иска декларация от германците, която да потвърждава, че Германия ще се стреми да поддържа независимостта на прибалтийските държави. Целта е тази идея да бъде скрепена с международен акт, и предлага да се открие пътят за присъединяване към този акт и на други заинтересовани страни. Идеята е да се изготви съвместен съветско-германски протокол, в който двете страни да обявят, че са за *„неизменно вземане под внимание в своята външна политика на въпроса за съхраняване на независимостта на прибалтийските държави“*, които по-рано са влизали в Руската империя. Наголни характеризира предложението на наркома като *„първа крачка към подобряване на отношенията“* и добавя, че *„твърде много цени съветското предложение независимо от отговора на неговото правителство“*.

Съветската инициатива има за цел със съгласието на Германия да отклони евентуалния полски отказ от участие в защитата на независимостта на Прибалтика. Присъединяването на Полша може да се превърне в една от опорите на съветската идея за създаване на система за колективна сигурност. Това не се харесва на германското правителство.

В края на март 1934 г. усилията на Рудолф Наголни за подписание на такъв протокол за продължаване на добрите отношения между двете страни предизвиква острата реакция на Адолф Хитлер, Фон Нойрат и Фон Бюлов. Тази инициатива е отклонена от Фон Нойрат с мотива, че *„предложението информирало съветската страна в съответствие с Берлинския договор за текущите германско-полски преговори“*. Предложението на германската страна е за разширяване на търговията със СССР и за предоставяне на кредит на съветската страна. За Хитлер това е ясно опровержение на идеите от „Моята борба“ по отношение на Съветския съюз.

В телеграма от 3 април Наголни продължава да развива своите аргументи за подобряване на двустранните отношения. Той подчертава, че ще бъде неправилно да се разглежда съветското предложение само като намерение да отведе Германия *„на тънък лед“*. Отхвърлянето на съветското предложение е възприето не само като потвърждение за завоевателните планове на германците, но и като *„явно отклонение на протегнатите към нас ръце за мир и значително би влошило вече напрегнатите отношения“*. На 9 април Фон Нойрат телеграфира на германския пълномощен министър да отклони съветското предложение под предлог, че *„прибалтийските страни никога не са били заплашвани“*. В телеграмата Фон Нойрат моли да се заяви на съветската страна, че въобще *„няма въпрос, който може да стане обект за ново политическо споразумение, а по-скоро към всички политически въпроси се подхожда съобразно съществуващите договорености, предвидени в Берлинския договор“*. Телеграмата изрично нарежда на пълномощния министър освен да спре опитите за реализиране на своята идея, и да не се подписват каквито и да е споразумения със съветската страна, които ще притеснят *„нашите източни съседи“*, и особено що се касае за Полша.

Въпреки изричните наставления на 12 април Наголни отново иска от външния министър на Германия „да не се затварят вратите за нормализация на съветско-германските отношения и да се има готовност за започване на разговори“. Според Наголни предложението на съветското правителство трябва да бъде възприето от управляващите в Германия. За да не получи нов отказ на тази своя инициатива, в телеграмата той добавя две важни фрази: „Този договор (т.е. Берлинският) предвижда двете правителства да продължат приятелските контакти помежду си, за да се стигне до съгласие по всички въпроси от икономически и политически порядък“ и „Германското правителство, в съответствие с това споразумение, е готово да обсъди със съветското правителство въпроса за възстановяване на доверието, което би било добре и за двете страни“. Упорството на Наголни не успява да трогне външния министър Фон Нойрат, който в телеграма от същия ден критикува действията му и пише: „Вашите действия могат да накарат съветското правителство да направи формално предложение, което ние ще трябва да отклоним“. За да пресече възможността на Рудолф Наголни за своеволия, още на 11 април външният министър Фон Нойрат разговаря със съветския посланик в Берлин Лев Хинчук, като му заявява намерението си да блокира развитието на двустранните отношения, с мотива, че „не придава никакво значение на хартиени пактове“, а разбира само тези писмени документи, които съдействат за приятелството.

Пълния текст четете в сп. „История“, кн. 3

Новаторска експозиция в Националния военноисторически музей

*Откъс от „Реалното и виртуалното
в музейното образование – върху примера
на една реализирана образователна програма“*

Вася Делибалтова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Отношението „реално – виртуално“ и неговата интерпретация и измерения през последните години се превръщат едновременно и във фактор за кардиналните промени във и около нас, и в отправна точка за анализи на случващото се, и в основание за конструирането на работещи модели в различни области на живота. Обект на анализи от философи, социолози, политолози, икономисти, то продължава да предизвиква дискусии и различни гледни точки за същността и спецификата на своите проекции в различни сфери на обществения живот – Г. Лозанов, С. Минева, О. Харизанова, Пл. Павлов. Сред тези обсъждания между идеите и тълкуванията за реалното и виртуалното сами по себе си, като изходна основа за определяне на границите на тяхното отношение, се появява и проблемът за изкуството – Г. Лозанов, Пл. Павлов.

В настоящата статия е направен опит да се представи конструирана и реализирана музейна образователна програма, изградена върху специфична интерпретация на отношението „реално – виртуално“ с посредничеството на изкуството на основата на разработена музейна експозиция.

Реално и въображаемо (или виртуално) – реинтерпретация на музейна експозиция чрез средствата на съвременното изкуство
В подхода си към изясняване на същността и особеностите на виртуалната реалност Пл. Павлов

Заглавието е на редакцията

www.pedagogy.azbuki.bg

Главен редактор

Проф. д-р Емилия Василева
E-mail: embavassi@abv.bg

Редактор

Любомира Христова
0889 22 12 15

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: pedagogy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Педагогика“, кн. 5/2017:

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРОНИКНОВЕНИЯ

Реалното и виртуалното в музейното образование – върху примера на една реализирана образователна програма / *Вася Делибалтова*

Изследователско обучение в академична среда (Научно-теоретична рефлексия) / *Румяна Неминска*

Аспекти на взаимовръзката между игра и учене / *Боряна Иванова*

120 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ЛЕВ СЕМЬОНОВИЧ ВИГОТСКИ

Принос в психологията на творчеството (120 години от рождението на Лев Семьонович Виготски) / *Любен Десев*

Лев Семьонович Виготски – психолог и на XXI век (по случай 120 години от рождението му) / Любомир Георгиев

ЧУЖДЕСТРАННИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Anxiety of Students Preparing for the University Entrance Exam towards Math Lessons / Yildirim Bayazit

Искусство в жизни людей (образовательная программа по изобразительному искусству) / Гульнар Омарова

ДОКТОРАНТСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Един поглед към игровите технологии в педагогическия контекст / Валентин Атанасов

СПОДЕЛЕН ОПИТ

Лятна академия за ученици (VI – VIII клас) – една идея за реализиране на неформално образование по биология / Иса Хаджиали, Явор Киряков, Александър Милушев, Диана Колева

Ролята на интерактивните методи на обучение за образователното направление „Конструиране и технологии“ в детската градина / Румяна Русинова

Подобряване на качеството на образованието в средишните училища чрез въвеждане на целодневна организация на учебния процес / Таня Мишева

НОВИ КНИГИ

Нова и полезна книга / Йонка Първанова

Приносен труд към методиката на обучението по български език и литература в началното училище / Даниела Йорданова

Едно фундаментално интегрално изследване на ролята на образованието за развитието на ноосферния интелект / Незабравка Христова

стига до извода, че е необходимо да се обясни първо какво е реалност въобще. В опит да намери стабилни отправни точки за анализ, той използва интерпретацията на Хайнц Пагелс: „Разбрах, че „реалността“, както времето и груги дълбоки проблеми, е просто разбрана и усещана, но почти е невъзможно да бъде пълно изразена в езика. Попитайте някого какво са реалността и времето и той ще ви каже, че отговорът е очевиден. След което ще започне да обяснява, задъхвайки се от метафори, опитвайки се да изрази нещо неизразимо с ограничените възможности на езика“ (Pavlov, 2011).

Признавайки затрудненията, с които се среща всеки, предприел това начинание, Павлов признава понятието реалност за гагеност и търси границите на виртуалност. Насочва своя анализ върху съотношението „технологии – изкуство“. Промените, които технологията предизвиква в живота на хората, за Павлов са винаги реални, докато изкуството създава свят, който е „по своему истински и неистински. Той е виртуален“.

С навлизането на интернет във всички сфери и „пори“ на действителността реалността на виртуалното все повече се конотира не само от създавателната от изкуството илюзорност, а от физическата, електронна и в някаква степен метафизическа действителност на онлайн пространството“ (Pavlov, 2011).

Как всичко това се проектира в отношението реално – виртуално, ако го разгледаме през призмата на музея? Търсейки отговор на въпроса дали е възможен виртуален музей, Г. Лозанов посочва, че самите понятия „виртуалност“, „музей“, „съвременност“ и „изкуство“ провокират шумни дискусии. Музеите отдавна са престанали да „излагат“ или съхраняват събитийност, „те започват да я произвеждат“. Виртуалното пространство, със своята „отвъдност“ по отношение на реалността, като че ли само по себе си е музейно пространство. Едновременно с това обаче самата виртуалност може би е губелна за „документалността“, задължителна за музея. Това прави повече от основателен въпроса: „...ако пренесеш един артефакт от реалното във виртуалното пространство, можеш ли да твърдиш, че си го „изложил“, в каква степен той се е съхранил, останал е тъкмо той?“ (Lozanov, 2002).

Тези и други въпроси са в основата на проект, насочен към опит да се предложи интерпретация на отношението музей – образование на две равнища на изследване на връзката реално – виртуално: първо, като възможност да се използва съвременното изкуство като основа за реинтерпретация на музейна експозиция и второ, на пренасянето на тази реинтерпретация на технологично „виртуално“ равнище, като се използват възможностите на ИКТ за дообогатяване на смислите, постигнати дотук в програмата.

Естествен тук е въпросът за избора на съвременното изкуство в качеството му на „подтик“, огледало на собствените ни действия и вярвания. Тук приемаме тезата, че: „Съвременното изкуство има поне три битиета: на собствената му предметност, според самото му ставане; музейното, ако влезе в музея; и медийното, ако влезе в медията“.

В нашето разбиране особено място в тези процеси заема съвременното изкуство с интересните релации автор – зрител, които то предлага. Своеобразната размяна на ролите им, което това изкуство не просто предполага, а като че ли предпоставя, поставя зрителя в позицията и на реинтерпретатор на действителността, но и на реинтерпретатор на авторските интерпретации. Това е изключителна възможност да погледнеш на реалността не само и не просто през собствените очи, но и през очите на автора в нарочно създадено и необикновено пространство, едновременно въображаемо, но и само по себе си една нова реалност (Cotterill, 2016).

Тези идеи кореспондират пряко и едновременно както с представата за музей, ориентиран или центриран върху посетителя, така и със съвременните педагогически концепции, поставящи учещия се в центъра на образованието.

Изследователска програма

Това е основата, върху която в интервала март 2015 – април 2016 бе конструирана, апробирана и анализирана авторска музейна образователна програма в рамките на експозиция, посветена на Втората световна война и реализирана в Националния военноисторически музей – София, през декември 2015 г. съвместно между автор на съвременното изкуство – Д. Морозова, и педагози. В осъществяването ѝ взеха участие и четирима студенти от Факултета по педагогика.

Основна идея и съдържание на програмата

Автор чрез средствата на съвременното изкуство интерпретира в инсталация от обекти – минимум 30, своята рефлексия върху експозицията – Д. Морозова. В идеята за лабиринт се отразяват авторски 11-те ниши, проектирани и реализирани в експозицията чрез отделни и оличностени примери – фотографии, текстове и др. Инсталацията се разполага в края на изложбата, за да осигури времева и ресурсна гостатъчност на посетителите да изградят своя идея. За целта им се предлагат набор от ресурси (копия на представени обекти в експозицията), свързани с изложбата, и възможност да създадат свои „средства“, доказващи или подкрепящи тяхната гледна точка (да допишат, да добавят). След това имат възможност да „обитават“ готовата инсталация, да я променят и допълват с ресурси, за да създадат „своя разказ“.

На следващото равнище на участниците се предлага да „доразвият“ своята концепция чрез конструирането на е-портфолио.

В програмата е обосновано предпочитанието към индиректната стратегия на обучение. Целевата група са възрастни зрители и семейства. Определени са нейната философия, цели и основните рискови моменти, които се свързват с реализацията ѝ в практиката.

На подготвителния етап програмата е подложена на експертна оценка от всички музейни специалисти, които отговарят за музейните образователни програми в Националния военноисторически музей – 8 човека, от които 7 жени и 1 мъж. За нуждите на изследването е разработена специална експертна карта, която включва 18 твърдения, обединени в четири наблюдавани характеристики – съдържание, гостъпност и адекватност на потребностите на аудиторията, философия и цели на програмата и планиране на програмата. Предпочетена е шестстепенна скала за оценка – от 0 до 5 с диапазон от „изобщо не съответства“ до „напълно съответства“. Допълнително експертите са помолени да допълнят значими за тях характеристики и да дадат крайна качествена оценка на програмата.

Данните от анализа на експертните оценки (Delibaltova, 2016) с използване на коефициента на конкорданция на Кендал показва, че ако, като цяло, неговата стойност не дава основания да се говори за съгласуваност между експертните оценки, оценките на експерти 2, 3 и 4 правят сериозно изключение от останалите данни. Стойността на коефициента за тях е 0,759, което е доказателство за много висока съгласуваност.

Независимо от различията, които тези данни показват, средните стойности на експертните оценки навсякъде варират в интервала „в много голяма степен“ и „напълно“, което е доказателство за достойнствата на програмата. В качествените оценки експертите посочват като основни нейни предимства „възможността за личен прочит“, „възможността посетителят да се почувства съвтор в експозицията“, „посетителят е поставен в центъра на експозицията“. Остава въпросът доколко, приемайки една гледна точка към съвременните музейни програми, сме склонни да се откажем от предимствата на другите подходи, или все пак тайната на успеха е в способността ни да запазим разнообразието на подходите и да оставим решението на посетителя.

Пълния текст четете в сп. „Педагогика“, кн. 5

Превенция на агресията в училищата

Откъс от „Практически проблеми при противодействието на проявите на насиллие и проблемното поведение в училищна среда – образователни, психологически и правни аспекти“

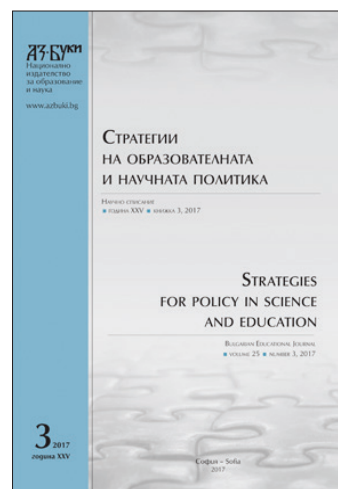
Яна Кузманова
Станислав Пандин

Част I. От гледна точка на училищния психолог

Типично за нашите географски ширини е да се вземат мерки „следварително“, а тези мерки, като цяло, са мимолетни и не се предприемат спрямо правилните хора, по правилния начин, т.е. те по неписано правило винаги са насочени към гадена група от нищо неподозиращи люде, които възприемат ролята на един своего рода „жертвен агнец“. Какво имаме предвид с това?

Още през 2011 година в статията „Как да премахнем агресията в училище? Въпросът е грешен“ (Pandin, 2011) авторът изказва твърдението, че психологическата работа с деца и юноши в българското училище, поне що се отнася до случаите на агресия и тормоз, е от национално значение, когато става дума най-вече за поколенията, които до голяма степен бяха/са изгубени в обществените неуредици (а именно постфактум на някои деструктивни тенденции, наблюдавани непосредствено след демократичните промени). Така например процесите на разпад на нормите и ценностната система на иначе трудолюбивото българско общество доведоха до логични следствия като фактическата кончина на семейството като „основна градивна единица“ на същото това общество. Индивидуализмът започна да

Заглавието е на редакцията

www.strategies.azbuki.bg

Главен редактор
Проф. д-р Ирина Колева
E-mail: kolevaira@gmail.com

Редактори
Николай Кънчев
0888 81 56 45

Д-р Албена Симова
0889 88 21 83

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: strategies@azbuki.bg

**Съдържание
на сп. „Стратегии
на образователната
и научната политика“,
кн. 3/2017:**

**ОБРАЗОВАНИЕ ЗА
УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ**

Икономически теории и българската образователна политика в сферата на финансиране на образованието / *Ваня Кастрева-Монова*

Систематизация и сравнителен анализ за състоянието на държавните висши училища в България / *Лиляна Вълчева, Стефан Аспарухов*

**НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
И ПАРАДИГМИ**

„Химерната група“ в училище и загуба на „биографичното *illuſio*“ / *Николай Цанков, Веска Гювийска*

Иновационни стратегии за икономически просперитет / *Анастас Анастасов*

Практически проблеми при противодействието на проявите на насилие и проблемното поведение в училищна среда – образователни, психологически и правни аспекти / *Яна Кузманова, Станислав Пандин*

Феноменът „многоезичие“ – учебни политики и практики / *Нина Герджикова*

Между носталгията по социализма и свободния достъп до европейския пазар на труда / *Надежда Жечкова*

ПОРТРЕТИ

Юджийн Гарфийлд – гигантът на научната информация (1925 – 2017) / *Светла Байкушева*

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ

Технохуманизмът и дейтвизмът – новите религии на бъдещето / *Васил Сивов*

се възприема като синоним на егоцентризма. В този контекст можем да споменем и суицидните тенденции към абсолютна децентрализация на различните форми на организация на българските ученици. Смятаме, че дотук изброените негативни подкрепления задават до голяма степен образа на „сипаничавото“ лице на настоящето на ниво средно образование.

Във въпросната статия авторът изразява и позицията си, че е абсолютно недопустимо един специалист да осъществява консултативна, диагностична, организационна и други дейности с повече от 250 деца и/или ученици, както и с техните родители. Разбира се, това не бе възприето овреме. И до ден-днешен зависи единствено от директора на едно училище дали ще има вътрешно назначение на дължност/и педагогически съветник, училищен психолог, или напротив, няма да има такова/такива.

Някак типично „по нашенски“ след смъртния случай на ученичка през 2017 г. властимащите си припомниха колко безусловно наложително е назначаването на такива специалисти в българските школи. И бихме допълнили, че това не бива да се случва по усмотрение на по-съвестните директори (за щастие има много такива!), а същото е необходимо да бъде конституирано по закон.

Но не един или двама колеги (психолози, ресурсни учители и пр.) биха разрешили каквото и да било, що се отнася до по-съществената редукация на агресията в училищата. Процесът е амалгамен и не търпи отсъствието на която и да е от съставляващите го страни, в лицето на възрастни, деца и юноши.

Прави впечатление обаче, че малък брой от хората с властови позиции понастоящем ни предоставят конкретни методи и форми на влияние в посока редуциране на агресивните тенденции у учениците. Авторът на част I, който от дълги години е там, където се случват и разрешават проблемите – сред учениците, родителите и учителите, ще представи на читателите няколко примера от европейски гържави, в посока интервенция и превенция на актовете на агресия и тормоз в средното училище.

***

От преки наблюдения на изключително успешната Унгария в наши дни могат да бъдат отбелязани някои аргументи в посока верни стъпки към педагогическия и въобще образователния процес.

По думите на д-р Золтан Ковач (гържавен секретар по проблемите на общественото сближаване на Унгария) във въпросната гържава преди и непосредствено след раждането на едно дете родителите са обучавани на „родителство“ (Pandin, Levi 2014). Това се случва и впоследствие до начална училищна възраст на детето. Неглижирането на такива обучителни програми от страна на родителите може да доведе до различни санкции, определяни от гържавата. Но в

„демократичните“ си стремежи у нас очевидно вече сме забравили, че основна функция на санкциите в демократичните общества е възпитателната.

Защо това не може да се случи и у нас?

Впоследствие, когато децата вече са ученици, унгарската държава осъществява цялостен, подчертаваме, централизиран мониторинг върху образователната система, защото от много години училищата там вече не са общински, а държавни.

Въпросният строг мониторинг „предоставя“ изключително добре обмислени превантивни мерки не само в посока корупция на общинско ниво, но и в посока цялостна държавна политика за превенция на агресията в училищата.

Защо това не може да се случи и у нас?

Понастоящем в българските училища е абсолютно наложително да бъдат обучавани всички учители, без изключение, в посока разрешаване на конфликти на микро- и макроучилищно ниво. Чудесно е, че по времето на мандата на министър Игнатов бе създаден т.нар. „Механизъм за превенция на ученическия тормоз между децата и учениците в училище“, където има разписани мерки за всяка възникнала училищна проблемна ситуация, но също така е безспорен факт, че този Механизъм не се осъществява дори и в минимална степен в повечето родни училища. Нека си зададем въпроса колко педагози си направиха труда да прочетат тези няколко страници в посока училищна превенция на агресията и тормоза? Отговорът няма да се понарава на никого.

В резюме за Механизма: целият педагогически екип трябва да осъществява превенцията на агресията и тормоза, като в челните позиции са класните ръководители, които най-добре познават своите ученици. С други думи, това е всеобщо вътреучилищно дело, а не едноличен акт „на ента“ степен, осъществяван само и единствено от един или двама училищни специалисти – напр. в лицето на психолога, педагогическия съветник, главния учител или зам.-директора.

Същевременно крайно време е и българският родител да бъде обучаван в лоното на „родителството“ в дългосрочен период, независимо че детето му например вече е ученик в прогимназията или в горния курс, така както това се случва в много развити западни общества. Пък дори и цената за всичко това да бъде „възпитателната“ функция на санкциите от финансово естество.

Един пример от средно училище във Великобритания.

Когато гаден ученик има леко провинение, родителят бива предупреждаван вербално. При рецидив ученикът бива отвеждан в – нека за целите на настоящата статия го наречем „изолатор“ – празна стая със стол/столове в нея. Там ученикът пребивава, докато не осмисли същността на постъпката си. Без разговори, без психолог, а напротив – насаме с мислите си. След като се извини за непристойното си поведение, ученикът отново бива въвеждан в час. Но пропуснатият час или часове се наваксват съботно-неделно в училището в присъствието на дежурен учител.

Ако ли става дума за много тежко провинение, ученикът се отстранява от училище за определен период от време, при което родителят е длъжен да го „прибере“ до точно определен времеви интервал (напр. един час). Ако това не се случи своевременно, се налага финансова санкция на родителя. Ако работодателят на родителя е замесен в ненавременното явяване на същия, се налага такава и на него. И пр., и пр.

Гореспоменатите крути мерки се осъществяват при нужда в една демократична държава, а целта им е да запазят училищната дисциплина, както и авторитета на учителите в системата на средното образование.

В този контекст бихме искали да изразим и мнението си, че по никакъв начин не е оправдано абсолютно премахване на санкциониращи поведението мерки спрямо учениците в началния курс на българското училище. Дори и да не са фиксирани спрямо по-строгите мерки в прогимназията и гимназиалния етап, те обезателно трябва да бъдат неизменен факт. От друга страна, не е коректно, от гледна точка на науката педагогика, на санкцията да се гледа едностранно, като на

нещо изключително негативно. Дадена санкция може да бъде осъществена по такъв начин, който да носи само позитиви (напр. оставането на един агресор след учебните часове с класния ръководител не бива да се превръща в монолог на висок тон, а напротив – емпатийното анализиране на дадена ситуация би могло да промени из основи неприемливото поведение на ученика, което е своего рода превантивна дейност в посока недопускането на рецидиви).

И така, и дума не може да става за премахване на агресията в училищата, но можем открито и открито да говорим за нейното редуциране. Дори и в дадени казуси това да се случва посредством архаичното за някои „изключване“ (при изключително тежки провинения и рецидиви). Недвусмисленото следствие в подобни случаи е задължителна работа с институции по проблемите на децата и юношите в периода на пребиваване на същите в училище.

В развитите западни общества с отпадналите от училище ученици работи разнороден екип от специалисти, които се стремят да върнат в школата проблемните ученици. Основната цел тук е те да бъдат по-успешно реализирани в образователната система, а именно през следващата учебна година – тогава, когато отпадналите вече са осъзнали същността на проблемите си. Тогава, когато биха оценили адекватно това, което гържавата им е предоставила безвъзмездно – правото на образование и последващото такова *(авторът имаше възможността да се сблъска „челно“ с настоящото посредством практически обучения и дейности в съответните специализирани детски заведения в Прага, Чехия).*

Част II. От гледна точка на юриста

I. Правото на децата да бъдат обучавани и възпитавани в здравословна, безопасна и сигурна среда (чл.171, ал.1, т.1 от Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО), съответства на общото задължение на Република България като държава – страна по Конвенцията на ООН за правата на детето, да предприеме всички необходими мерки за закрила на детето от всички форми на физическо или умствено насилие (чл.19 на Конвенцията).

Законът за предучилищното и училищното образование, както и подзаконовите нормативни актове в тази област съдържат редица разпоредби, пряко свързани с противодействието на насилието и проблемното поведение в училищната среда. От анализа на тази нормативна уредба могат да бъдат очертани средствата и дейностите, чиято цел е да бъдат предотвратени проявите на насилие и проблемно поведение в училището, както и допустимите действия по наказване на извършителите на подобни прояви.

От систематичното място на разпоредбите в ЗПУО и подзаконовите нормативни актове следва, че законодателят дава приоритет на дейностите за превенция на насилието и проблемното поведение. Затова и в рамките на настоящата статия те ще бъдат разгледани най-напред.

1. Тясна връзка и взаимодействие на образователните институции с родителите и другите лица, полагащи грижи за детето – действащият Семейен кодекс (СК) посочва три групи лица, задължени по закон да се грижат за детето до навършване на пълнолетие:

1.1.) родителите – легалното определение за родител по смисъла на ЗПУО се съдържа в §1, т.26 ДР ЗПУО: това е родителят, който упражнява родителските права по смисъла на Семейния кодекс;

1.2.) настойници и попечители – при учредено по реда на гл. 11 СК настойничество и попечителство. Според терминологията на Наредбата за приобщаващото образование (НПО) това са „лицата, представляващи детето“;

1.3.) други лица, при които детето е настанено по административен (чл.137, ал.1 СК) или по съдебен (чл.137, ал.4 СК) ред. Наредбата за приобщаващото образование ги определя общо като „лица, полагащи грижи за детето“, но от семейноправна гледна точка между двете категории лица има

Избрано

съществена разлика – лицата по чл.137, ал.1 СК нямат родителски права и задължения, включително представителство или попечителско съдействие по отношение на детето, докато лицата по чл.137, ал.4 СК могат да извършват „необходими действия“ по смисъла на разпоредбата по отношение на образованието на детето.

Спираме се подробно на това разграничение, тъй като, както ще видим по-долю, Наредбата за приобщаващото образование не навсякъде е прецизна във формулираните разпоредби. В някои случаи тя изисква информирано съгласие и от лицата, „полагащи грижи за детето“, въпреки че такова съгласие е проява на представителство или попечителско съдействие, което не може да бъде дадено от лицата по чл.137, ал.1 СК.

Действията по превенция на насилието и проблемното поведение на учениците трябва да започнат с проучване на неговата семейна среда, в най-широк смисъл на думата. Принципът на сътрудничество (вж.чл.208 ЗПУО) е водещ в отношенията между образователната институция, където детето се обучава, и родителите и другите лица, полагащи грижи за детето. Конкретна проява на това сътрудничество е правото и задължението на родителите да бъдат информирани относно образованието и личностното развитие на детето. Както ще видим по-долю, в т.2.4., от тях се изисква съдействие, а в някои случаи и информирано съгласие за осъществяване на действията по мотивация и предотвратяване на проблемното поведение.

Не са редки и случаите, в които общите дейности не са достатъчни. Тогава на ученика трябва да се окаже и допълнителна подкрепа за справяне с проблемите в поведението, като агресивни прояви и конфликти, трудности в общуването и други подобни, чийто кръг е примерно очертан в чл.84, ал.2 НПО. Форма на тази допълнителна подкрепа е и „работата по конкретен случай“ (вж. чл.84 – 86 НПО).

Пълния текст четете в сп. „Стратегии на образователната и научната политика“; кн. 3